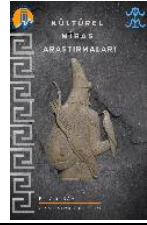

Kültürel Miras Araştırmaları
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulmira>
e-ISSN 2687-6094

Eskiçağ Mezopotamya İnanışlarında Gök Hiyerofanisi

Harun Duman *¹

¹Tarih Bilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Kayseri, Türkiye

Anahtar Kelimeler

Mezopotamya,
Gök,
An/Anu,
Hiyerofani.

ÖZ

Bu makalede, Eskiçağ Mezopotamya insanların gökyüzü hakkında hissettikleri, gökyüzünü kutsal saymaları ve bu kutsallık sonucunda da gökyüzüne bakarak kehanetler üretmeleri işlenmiştir. Eskiçağ Mezopotamya insanları kendi etrafında deneyimlediği doğaya veya doğa olaylarına, modern insanın bu olaylara bakış açısından farklı yaklaşarak bazı anlamlar yüklemiştir. Uçsuz bucaksız gökyüzüne baktığında buraya ulaşamadığı için göksel Hiyerofaniler meydana gelmiştir. Hiyerofani terimi, kısaca kutsalın tezahürü olarak çevrilebilir. Gökte yaşanan doğa olayları; yağmur, fırtına ve inceledikleri yedi gezegen; Venüs, Jüpiter, Mars, Uranüs, Satürn, Güneş ve Ay'ın hareketlerini her şeyin üstünde olan ve gökte yaşayan kutsal bir varlığa atfetmişlerdir. Bu yüzden göğü kişileştirerek ona An/Anu demişlerdir. Zamanla bu göksel varlık özellikle şehirleşmenin de etkisiyle Deus Otiosus yani ulaşılamaz ve uzak olan tanrı durumuna gelmiş ve Hiyerofanilerini daha dinamik ve yeni olan tanrılara bırakmıştır. Eskiçağ Mezopotamya insanları, göğü sadece kutsal saymamışlar, ayrıca göğü inceleyerek ve gezegenlerin hareketlerini gözlemleyerek astronomi ve astroloji konusunda günümüze kadar gelen önemli bilgiler bırakmışlardır. Bu bilgiler komşu memleketleri derinden etkilemiştir. Ayrıca gezegenlerin hareketlerini bir bakıma tanrıların insanlar ile bir haberleşme yolu olarak gördükleri için de bu gezegenlerin hareketlerine bakarak göksel kehanetler de üretmişlerdir.

Sky Hierophany in Ancient Mesopotamia Beliefs

Keywords

Mesopotamia,
Sky,
An/Anu,
Hierophany.

ABSTRACT

In this article, the feelings of the Ancient Mesopotamian people about the sky, their regard for the sky as sacred, and their making prophecies by looking at the sky because of this sanctity are discussed. Ancient Mesopotamian people attributed some meanings to the nature or natural events that they experienced around themselves, by approaching them differently from the perspective of modern people. Celestial Hierophanies occurred because they could not reach here when they looked at the vast sky. The term hierophany can be translated briefly as the manifestation of the sacred. Natural events in the sky; the rain, storm, and the movements of the seven planets; Venus, Jupiter, Mars, Uranus, Saturn, Sun, and Moon, they attributed to a divine being who is above everything and lives in the sky. Therefore, they personified the sky and called it an/Anu. Over time, this celestial entity, especially with the effect of urbanization, became Deus Otiosus, the god who is inaccessible and distant and left his hierophanies to the more dynamic and new gods. Ancient Mesopotamian people not only regarded the sky as sacred, but also left important information on astronomy and astrology by examining the sky and observing the movements of the planets. This informations deeply affected the neighboring countries. In addition, they also produced celestial prophecies by looking at the movements of these planets, as they saw the movements of the planets as a way of communication between the gods and humans.

1. GİRİŞ

Çağdaş dünyamızda rasyonel düşünce çok ön plana çıktığı için bazı önemli olaylar: savaş, doğal felaketler, kıtlık vb. çok basit şekilde algılanır. Bunların sebepleri akıl ve bilim çerçevesinde bir mantığa oturtulduğu için pek fazla üstünde durulmaz. Fakat bu durumlar Mezopotamya insanı için çok farklı dini anlamlar taşırdı. Mezopotamya insanı, doğrudan deneyimlediği acil ihtiyaçlarına ve özel taleplerine uyum sağlayan somut bir dünyaya yaşardı. Kendi etrafında öngörülebilir olaylar ve durumlar çerçevesinde rasyonel kararlar alabileceği düzenli bir dünya yaratmıştı. Herhangi bir olayın, bir düzensizliğin, bir doğa olayının veya siyasi bir olayın kendisi için çok fazla anlamla donatıldığını düşünüyordu. Bundan daha öteye giderek dokunabileceği veya görebileceği nesnelere ötesine uzanan ve kendisinin de önemli bir parçası olacağı soyut bir dünya yaratarak buna inanmaya başladı. Etrafındaki olaylara kayıtsız kalmayan Mezopotamya insanı, bu olaylar çerçevesinde kendi inanç sistemini de oluşturdu (Oppenheim, 1974).

Eskiçağ Mezopotamya insanının oluşturduğu bu inanç sistemini Hiyerofani terimi ile kolaylıkla anlayabiliriz. Çünkü ileride de inceleyeceğimiz üzere Eskiçağ Mezopotamya insanı, günlük hayatta ve etrafında rast geldiği şeylere kutsal atfetmiştir. Hiyerofani terimi, dinler tarihçisi Mircea Eliade tarafından kullanılan bir terimdir. Eliade bu terimi kısaca “Kutsalın Tezahürü” olarak nitelendirmektedir⁷. Yunanca kutsal manasına gelen hiero ve göstermek manasına gelen phainein kelimelerinin birleşiminden oluşan hiyerofani terimi, Eliade tarafından ilk kez “Dinler Tarihine Giriş” adlı kitabında kullanılmıştır (Adibelli, 2011).

Eskiçağ Mezopotamya insanı için sıradan işlere bile hiyerofani yüklenmesi söz konusu olurdu. Gün içerisindeki eylemlerini bir ayine dönüştürür ve ona kutsallık yüklerdi (Wilson 1994). Örneğin göğe bakar fakat göğe ulaşamaz. Bu durumda gökte gördüğü ve ona ulaşılabilir gelen nesnelere anlam yükler ve kutsal bir ortama geçmek istediği için gördüklerine hiyerofani yüklerdi (Eliade, 2018; Rennie, 2007).

Hiyerofani, kutsalın inanan insanın zihnindeki tezahüründen ibarettir. Kişinin veya bir nesnenin hiyerofani kazanması onun fiziksel yapısını etkilememekle birlikte değişen tek şey insanın bu kişiye veya nesneye veyahut bir olaya yüklediği değer ve anlamdır. Bundan dolayı bir şeyin hiyerofani kazanması fiziksel değil, sembolik ve metafizikselidir (Adibelli, 2011).

Mezopotamya insanının gözünde kutsal olan önemli bir yere sahipti. Kendilerinde huşu uyandıran ve değişik gelen şeylere kutsallık atfedebilirlerdi. Bunu da farklı isimlerle betimlemişlerdir. Sümerler, kutsal kelimesi için Ku kelimesini kullanmışlardır. Örneğin Ki-Ku (Kutsal Yer), Eş-Ku (Kutsal Tapınak), Sug-Ku (Kutsal Bataklik) gibi örnekler çoğaltılabilir. Ku kelimesinin bir diğer anlamı ise: tanrıya uygun veya yakışır anlamı olabilir. Akadça’da ise kutsal kelimesine yakın olan Ellu kelimesi vardır. Ellu, kutsal anlamının yanında temiz ve saf anlamlarına da gelebiliyordu (Wilson, 1994). Bir başka kutsal veya ilahi manasına gelen kelime ise Dığır kelimesidir (Selz, 2008).

2. YÖNTEM

Bu makalede Eskiçağ Mezopotamya toplumlarının kutsala bakış açısı ve onu nasıl ortaya çıkardıkları ele alınmıştır. Bunları ortaya çıkarmak için de öncelikle Eskiçağ Mezopotamya insanların sosyal ve kültürel yaşayış biçimleri incelenerek, yazmış oldukları ve günümüze kadar ulaşabilen çivi yazılı metinler ile bağlantı kuruldu. Nihai olarak bir dinler tarihi terimi olan ve Eskiçağ Mezopotamya insanının kutsala bakış açısını en iyi yansıtan Hiyerofani terimi de kullanılarak sonuca ulaşılmaya çalışıldı. Özellikle yabancı kaynaklar tercüme edilerek makalenin orijinal olmasına özen gösterildi.

3. BULGULAR

3.1. Gök Hiyerofanisi

İlkel insanın göğe baktığında nasıl bir huşu içinde olduğunu anlamak o kadar da zor değildir. Çünkü günümüz modern insanı bile göğe baktığında içinde tarif edilemez hisler uyanır. Paleolitik Çağ’da yaşayan insanın gök karşısındaki deneyimleri aslında bize kalan bir mirastır. Buna Kolektif Bilinçdışı denir. Kolektif Bilinçdışı, kişisel düşüncelerden uzak olan ve tamamıyla evrensel olaylardan oluşan düşüncelerdir. İlkel olan bu düşünceler, insanlığın en eski ve evrensel düşünce kalıplarıdır. İlk atalarımızdan bize kalan Kolektif Bilinçdışı imgelerinden bir tanesi de neredeyse dünyanın bütün inançlarında aynı duyguyu uyandıran ve kutsal sayılan Gökyüzüdür. Mezopotamyalılarda ve hatta günümüzde bile evrenselliğini koruyan göğün kutsallığı meselesi bu terim ile açıklanabilir (Jung, 2006).

Göğe tapma inancı insanlığın en ilkel topluluklarında bile mevcuttur. Bu bir bakıma ilkel tek tanrıcılıktır. Gökteki kutsal varlık evreni yaratır, yağmur yağdırarak bereketli kılar (James, 1963). Sonsuz bilgiğe ve ayrıcalığa sahiptir. Kurallar koyar ve bu kuralları çiğneyenleri yıldırımları ile cezalandırırdı. Göğün yüce tanrısı babadır. Yer ve kişioğlunun yaratıcısıdır. Görünen ve görünmeyen şeyleri yaratan, toprağı bereketlendiren ve her şeyi görendir (Eliade, 2018).

Göğün kendisi başlı başına bir aşkınlık, güç ve kutsallık barındırır. Sınırsız genişliği, her zaman var oluşu ve mükemmel parlaklığıyla insan zihninde haşmetli, emsalsiz ve esrarengiz bir iz bırakmıştır (Frankford vd., 1946; Pettazzoni, 2002:). Mezopotamya insanları da göğe bakmakla ilkel ataları gibi dinsel duygular hissetmişler ve göğe hiyerofani yüklemişlerdir. Göğe her baktıklarında bazen şimşek görürler, bazen yağmur görürler hatta gök kuşağında bile tanrının bir tezahürünü görebilirlerdi (Eliade, 2018).

Gök, onların gözünde dünyada var olmayan bir gücü temsil ettiği için burayı tanrıların mekânı olarak görmüşler, en yüksekte olmak dolayısıyla tanrılara özgü olmuştur (James, 1963). Ritüellerinde tapınağın basamaklarını çıkan kişi her basamakta farklı bir kişiliğe bürünür, en üst kata çıktığında ise çıkan kişi artık farklı bir ruha bürünürdü. Yüksekte olmak veya göğe tırmanmak, onlar için apayrı bir deneyimdi ve çok önemliydi. An/Anu gibi gök anlamına gelen tanrı adlarının etimolojileri de bunun kanıtı olarak görülebilir (Eliade, 2018). Mezopotamyalıların zihinlerinde yer ve gök birbiriyle aynıydı. Yani yerde ne varsa gökte de o vardı. Yerde bir nehir varsa bu gökte de vardı. Aynı şekilde kral, saray veya tapınak vb. örnekleri çoğaltılabilir (Eliade, 2002).

3.2. Gök Tanrı An/Anu

Sümerler, Mezopotamya'ya geldiklerinde kendileriyle kültürlerini ve dini inançlarını da getirdiler. MÖ 4. bin yılın başında Mezopotamya'ya yerleşen Sümerlerin (James, 1963), en önemli tanrılarından bir tanesi Gök Tanrı An'dır (Civil vd., 1968). An'ın isim anlamı Gök manasına gelir (Pinches, 1906). Sümer kökenli bir tanrı olan An, bilindiği üzere Babilliler tarafından Anu ismiyle tapınılmıştır (Leick, 1991). Anu'nun evi gökyüzündedir. Urukta tapınımı vardır. Buradaki tapınağın ismi E-an-na "Gök Evi" manasına gelir. Gökteki tahtında oturan An-Anu, burada hükümdarlığını sürdürür (Eliade, 2018).

Hammurabi kanunlarında Anunnakilerin Kralı, El Şame (Gök Tanrı), Ab Şame (Gök Baba), Şar Şame (Gök Kral) gibi sıfatlar An-Anu'ya atfedilirdi (Tosun ve Yalvaç, 2002). Yıldızlar da onun ordusu sayılırdı (Eliade, 2018). MÖ 2. Bin yılın ortalarında Fara'da bulunan tanrı listelerinde, Uruk kralı Lugalzaggessi'nin (James, 1963), dualarında ve Kiş'te bulunan Lugaltarsi'ye ait tabletlerde adı geçer. 3. Sargon hanedanlığı döneminde "An'ın rahibi olarak atanmış" başlığı kraliyet tabletlerinde sıkça görüldü. 3. Ur Hanedanlığı ve İsin-Larsa dönemlerinde An/Anu'ya çoğu dua ve ilahide yer verilirdi. An'ın Sümerce bir unvanı da Lugal kur.kur.ra (Toprağın Efendisi'dir). Bu unvan, onun panteondaki yerini kuvvetlendirmek için kullanılmıştır (Leick, 1991). Ayrıca Babillilere ait olan An: Anum adlı tanrı listesinde, tanrıların en başında zikredilirdi. Bunun yanı sıra Papsukkal ve Ninşubur adlı iki tane vezir veya habercisi vardı (Frayne ve Stuckey, 2021).

An/Anu'un eşleri Uras veya Ki olarak geçer. Ki, toprak manasına gelir ve çoğunlukla An ile birlikte kozmik birlikteliği niteleyen An-Ki ikilisini oluştururlar. En çok onunla anılan eşi ise Antum'dur (Dişi Gök). An/Anu, Enuma Eliş'te Anşar ve Kişar'ın oğlu olarak geçer (Black ve Green, 2003). An/Anu, ilahi kararlardan ve kaderden sorumluydu. Özellikle İnanna gibi çoğu tanrı ve tanrıça ondan doğmuştur. İlk oğlu ise Enlil'dir. Gökyüzündeki gezegenler ve takımyıldızları da onun krallığındaydı (Leick, 1991).

Enlil, yer ve göğü birbirinden ayırdığında An/Anu, göğü alır. Evreni yaratan An/Anu'dur. Göğün en üst katında oturan An/Anu, doğu ufkunun dikey şeridinde bulunan Enki ve Enlil yollarının ortasındaki yola sahiptir. Mezopotamyalılar, bu taksimatı Astronomik çalışmalar için yapmışlardır (Black ve Green, 2003). An/Anu, Ea/Enki ve Enlil ile birlikte en güçlü üçlü tanrı grubu olarak panteonun en tepesinde bulunurlardı. Gilgamiş Destanı'nda kızı İnanna'ya, Gilgamiş'ı yenmesi için verdiği cennetin boğası An/Anu'nun emrindeydi (Hale, 2014).

An/Anu'nun tapınımı, mühür veya diğer şeyler üzerinde çok az şekilde görülür. Nadir de olsa somut sembollerinden bir tanesi boynuzlu taçtır (Frayne ve Stuckey, 2021). An/Anu, çok önemli olmasına rağmen Deus Otiosus yani durağan tanrı veya uzak tanrı haline gelmiştir. O da diğer gök tanrılarının kaderi olan ikinci plana atılma, ulaşılması zor tanrı özelliklerinden dolayı geri plana atılmış, daha dinamik tanrılara hierofanisini bırakmıştır (Eliade, 2018). Sümerler döneminde onun yeryüzündeki gücünün uygulayıcısı oğlu Enlil olmuştur. Babilliler döneminde ise Marduk, Anu'nun çoğu özelliğini almıştır (Nardo, 2007).

3.3. Göğe Yükseliş

Çoğu dini inanışta insanoğlu bulunduğu alemde çıkararak aşkın bir aleme geçme girişiminde bulunmuştur. Bu tanrısal aleme gitme isteği genel olarak tanrıyı idrak etme ve ondan emirler alma veyahut tanrı makamına geçiş için yapılırdı. Yükseliş şekilleri, genellikle iç yolculuk veya bedenin direk yolculuğu şeklinde olabiliyordu. Yükseliş vasıtası olarak Mezopotamya tapınaklarında da kullanılan merdiven (Sümer, 2018), ağaç, sarmaşık, dağ veya tepe, bir hayvanın sırtında yükselme veya Mezopotamyalılarda görülen Ziggurat'ın en tepesindeki odaya çıkma şeklinde sıralanabilir (Gündüz vd., 1996).

Eski Türk inanışında da şamanlar, ayinler vasıtasıyla göğe çıkardı. Bu gelenek doğu inanışlarında gelişmiş ve diğer dinlere de yayılmıştır. İnsan göğe yükselerek kaderini aşar ve kozmik bölgede tanrıdan mesajlar alarak diğer insanlara iletirdi. Göğe yükselen kişi artık eskisi gibi değildir. Aşkın bir kişiliğe bürünür ve tanrı tarafından kutsandığına inanırdı. Gökyüzünde olan tanrı ve onun ulaşılmazlığı, insanların gözünde gökyüzüne hierofani yüklemeye sebep olmuş ve insanları daima büyülemiştir (Eliade, 2018).

Mezopotamya çivi yazılı metinlerini incelediğimizde, göğe yükselme ile ilgili karşımıza çıkan çarpıcı örneklerden bir tanesi Sippar kralı Enmeduranki'dir. Kendisi, krallığını almak için Sippar şehrinin tanrısı olan Güneş Tanrısı Şamaş tarafından göklere çağrılır (Dhorme, 1907; Widengren, 1950). Bir başka örneğimiz ise Babil kralı Nabonaid'dir. Kendisi, tanrı tarafından göğe davet edilerek bazı fikirler ve vizyonlar elde etmiştir. Babil'in kanun koyucu hükümdarı Hammurabi ise hem krallığını tanrılardan almak ve hem de hukuk kitabını tanrı Şamaş'tan almak için gökteki tanrılar meclisine çağrılır. Göğün kutsallığını kullanan krallar, kendi hükümlerini meşrulaştırmak, sağlamlaştırmak ve insanlar üzerinde daha yoğun bir etki bırakmak için böyle bir yola başvurmuşlardır (Gündüz vd., 1996; Widengren, 1950).

Tanrı Ea'nın çok sevdiği Adapa ise bir başka örneğimizdir. Ea, onu o kadar sever ki ona bir sürü bilgelik bahşeder fakat ölümsüzlük vermez. Kendisi teknesinde balık avlarken güney rüzgarının teknesini salladığını görünce onu tehdit ederek kanatlarını kırar. Güney rüzgarının yedi gün boyunca esmediğini gören Anu, bunu merak ederek veziri İlabrat'a sebebini sorar. Buna neden olanın Adapa olduğunu öğrenince veziri İlabrat'a, Adapa'yı gökteki meclisine getirmesini emreder. Bilge Tanrı Ea ise bu sözleri duyduğunda Adapa'ya şöyle der: "Adapa, Sen şimdi Kral Anu'nun karşısına çıkacaksın. Sen, Göklere gideceksin. Göğe vardığında, Anu'nun kapısına vardığında, Anu'nun kapısında Dumuzi ve Gizzida'yı göreceksin" (Dalley, 1989).

Efsanenin devamında Adapa, Anu'nun huzuruna çıkar. Olanları anlatınca Anu, onu affederek ona ikramlarda bulunur ve bu ikramlardan yerse ölümsüz olacağını söyler. Fakat Adapa, Ea'nın kendisine orada bir şey yememesini söylediğini hatırlayınca, ikramları reddederek ölümsüzlüğü de reddetmiş olarak yeryüzüne geri gönderilir (Annus, 2016).

3.4. Gökyüzü incelemeleri ve Göksel Kehanetler

Eskiçağ Mezopotamya insanları, gezegenlerin hareketlerini incelemişler ve bu incelemelerini kayıt altına almışlardır. Bu incelemelerin kısa tarihi hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. İlk incelemeler, Sümer ve Akad dönemi MÖ 2350-2150 yılları arasında olmuştur. Bu dönemdeki incelemeler ve üretilen kehanetler, kaynakların eksikliği ve az olmasından dolayı tam değildir. Gudea silindirinden elde edilen bilgiye göre bu dönemde tapınak yapımı için Gudea'nın tanrılara ve gökyüzüne danıştığını gösterir. Buna göre tanrıça Nidaba, Gudea'nın rüyasına girerek tıpkı gökyüzündeki bir model gibi ona tapınak yapımını gösterir. Bu, göksel bir kehaneti gösteren gerçek gibi duruyor. Bundan başka, ay takviminin düzenlenmesi ve bayram günlerine göre ayarlanması için düzenli ay gözlemleri yapılmıştır (Cooley, 2013).

İkinci dönem ise Eski Babil Dönemi olarak da adlandırılan MÖ 2000-1600 arasındaki dönemdir. Diğer dönemin aksine, göksel bilimin Mezopotamya'da inşası için gerekli birçok malzeme bu dönemde mevcuttur. Bu dönemde birçok takvim çalışmaları ve göksel kehanetleri ele alan metinlerle karşılaşırız. Yapılan göksel incelemelerle bir yılın 360 (Oppenheim, 1974) güne tekabül ettiği bulunmuştur. Göksel bilim açısından önemli olan ve göksel kehanetleri barındıran Enuma Anu Enlil adlı çivi yazılı belgelerin ilk örnekleri bu dönemde verilmiştir. Özellikle ay tutulması ile ilgili kehanetler ve daha sonraki dönemlerde ay tutulması için kullanılacak uğursuzluk kriterlerinin çoğu bu dönemde ortaya çıkmıştır. Venüs gezegeninin gözlemlerinin de bu dönemde başladığı varsayılır (Hunger ve Pingree, 1999).

Orta Babil ve Asur Dönemi olarak da adlandırılan üçüncü dönemde ilk kez gökyüzü incelemeleri ile ortaya çıkan göksel kehanetlerin yaygın kullanıldığı görülüyor. Bu dönemden kalan Babil göksel kehanet metinleri; Ugarit'ten Susa'ya ve oradan da Anadolu'ya kadar eski Yakın Doğu'nun her bölgesine yayılmıştır. Bu dönemde yazılan metinler, Enuma Anu Enlil astronomi serisinin en önemli bölümlerini oluşturur. Gece ve gündüz gökyüzünü organize etmek için Anu, Enlil ve Ea yolları bu dönemde tanıtılmıştır (Brown, 2006).

Yeni Babil Dönemi ve Yeni Asur Dönemi MÖ 1000-600 arasında gerçekleşen incelemeler ve kehanetler en yüksek noktaya ulaşmıştır. Yüzlerce mektup ve rapor, gökyüzünün günlük incelemeleri hakkında bilgi verir ve yapılan yorumlar sayesinde yöntemler konusunda ipucu verilir. Ayrıca bu raporlar ve mektuplarda siyasi güçlerin, özellikle Asurlu yöneticilerin, uğursuz olaylardan sakınmak ve kendi politikalarını oluşturmak için göksel kehanete başvurduğu bildirilir. Göksel olayların aslında tahmin edilebilir olduğu bu dönemde fark edilmiş ve gerçek dönemlerinin tahminleri için çalışmalar yapılmıştır. Bu da matematiksel astronominin doğuşuna yol açmıştır (Brown, 2006).

Eskiçağ Mezopotamya göksel incelemelerinin son evreleri Geç Babil Dönemi olarak adlandırılan MÖ 1000-0 yılları arası dönemdir. Uzun vadeli gözlemlere dayanan periyodik gök olaylarını tahmin etmek için artan matematiksel yöntemlerin karmaşıklığı, bu dönemde göksel kehanet geleneğinin popülerliğini düşürmüştür. Bunun yerine burçlara ağırlık verilmiş ve burçlar, bu dönemde tasarlanmıştır. Yine bu dönemde, gök

olaylarının tarihlerini ve koordinatlarını belirlemeye yönelik yöntemler astroloji ve kişisel göksel kehanetlerin gelişmesine yol açmıştır (Markham, 2014). Burçlara ve yıldızlara bakarak büyü yapma bu dönemde popüler hale gelmiştir (Kaçar, 2020). Özellikle Büyük İskender'in doğu seferi ve Yakın Doğu'nun diğer bölgeler ile etkileşimi sayesinde Mezopotamya göksel biliminin teknikleri ve konsepti Mısır, Yunan ve en nihayetinde Roma'yı ve hatta Hindistan'ı bile etkilemiştir (Cumont, 1912).

3.5. Göksel Kehanetler

Babil dünya görüşünde tanrılar; geçmişi, bugünü ve geleceği bilirken, insanlar sadece bugünü ve geçmişin bir kısmını biliyorlardı. Bu geleceği öğrenme merakı, onları kehanet yapmaya itmiştir. İnsanlar, kehanet yoluyla gelecekte ne olacağını ve olacak olan olaylara tanrılar sayesinde müdahale edebileceklerine inanmışlardı. Bundan dolayı gökyüzündeki gezegenleri; Venüs (İnanna/İstar), Mars (Nergal), Güneş (Utu/Şamaş), Ay (Nanna/Sin), Satürn (Ninurta), Jüpiter (Marduk) ve Merkür (Nabu) gezegenlerini incelediler. Bununla da yetinmeyip bu gezegenleri kişileştirerek her birini taptıkları önemli tanrılar ile özdeşleştirdiler. Bu konuda tanrılar ve kehanet rahipleri birlikte çalışmaya başlamışlardı. Babilliler, kaderci değillerdi. Kaderin; dualar, ritüeller ve adaklar yoluyla değişebileceğine inanıyorlardı. Bu da tanrılar ve insanları kehanet vasıtasıyla bir diyaloga girmelerini sağlıyordu. Yazılan metinler ve yorumlar, sanki tanrıların sözleriymiş gibi algılandı. Babilliler ve Asurlular, gök cisimlerinin hareketlerini, göğün bir yazısı yani tanrılardan gelen bir mesaj olarak algıladılar. Her hareketleri, şekilleri ve renklerini tanrıların yazdığı ilahi bir Göksel Yazı (Şitir Şame) olarak gördüler. Bu da göksel kehanet ve kahinlerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Kehanetle ilgilenen kahinler şu şekilde sınıflandırılırdı (Mieroop, 2016; Rochberg, 2004):

a) Kâtip-Yazıcı (Tupşarru): Kehanet dünyasında binlerce erkek ve kadının görev yaptığı Tupşarru başlığı altındaki kişiler, kâtip ve yazıcı olarak gökte ve yerde meydana gelen kehanetleri yazıyorlardı. Alanlarında son derece uzman hale gelmişlerdi. Bazıları da Enuma Anu Enlil serisinde Tupşar (yazmak) olarak isimlendirilirdi.

b) Barû (kehanette bulunan kişi): Tanrılarla birlikte çalıştığı ve mesajlarını insanlara okuyan, bildiren kişiydi.

c) Aşipu (kötü ruhları kovan kişi): Sadece kötü ruhları kovmakla kalmayıp insanlarda mevcut işaretleri inceleyen aktif bir kahindi.

d) Asû (hekim), Kalû (ağıtçı): Bitkiler ve minerallerden meydana gelen ilaçlar ile kötü ruhları kovmaya çalışanlara Asû, ritüel ve ayinlere ağıt ve şarkılarla eşlik eden kişilere ise Kalû denirdi.

Kehanet materyallerinin çoğu Asurbanipal'in kütüphanesinden çıkmıştır. Bu kütüphane, günümüze kadar neredeyse eksiksiz bir kaynak sağlamıştır. İçinden Babillilere ait 746 tablet çıkmıştır. Bunlardan yarıya yakını astronomik, diğer çoğunluğu ise hayvanların iç organlarından kehanet üretme ile alakalı ve yeryüzü ile alakalı kehanetlerden oluşmaktadır. Bunlar içinde göksel kehanet serisi Enuma Anu Enlil ile ilgili 70 tablet, Şumma alu (yeryüzü) ile ilgili 120 tablet, Şumma izbu (doğum) ile ilgili 24 tablet, Sakkiku (teşhis) ile ilgili 40,

Alamdimmu (Fizyonomi) ile ilgili 23, Zaıqu (rüya) ile ilgili 11, Bârutu (hayvan iç organları) ile ilgili 99 tane tablet vardır (Rochberg, 2018).

Mezopotamyalılar, kehanet üretirken belli bir sisteme göre hareket etmişlerdir. Bütün kehanetler belli bir formata göre şekil alırdı; Eğer X varsa-olursa, Y vardır-olur. Buna göre iki element ele alınır ve kâhinin yorumuna göre olumlu veya olumsuz şekillenirdi. Bu format, Yunan dünyasını da etkilemiş olsa gerek ki, onlarda da gökyüzündeki cisimlere bakarak Protasis (Soru soruldu) ve Apodosıs (Geri dönüldü) şeklinde bir format geliştirilmişti (Mieroop, 2016).

Eskiçağ Mezopotamya'sında üretilen göksel kehanetlerin en önemlileri Enuma Anu Enlil adlı göksel kehanet serisinde bulunmaktadır. Enuma Anu Enlil, Bir Zamanlar Anu-Enlil şeklinde çevrilebilir. İçeriğinde 70 tablet ve yaklaşık 7000 tane kehanet bulunur (Barton, 1994). Göksel inceleme ve göksel bilimin ilk örneklerinden olan bu kehanet serisi, dört bölüme ayrılabilir; Sin (Ay) kehanetleri, Şamaş (Güneş) kehanetleri, Adad (Hava) kehanetleri, İştar yani Venüs gezegeni üzerinden yıldız ve gezegen kehanetleri. Uruk ve Asur'dan çıkan tabletlerin birleşimi olan bu seri, 1-22 arası ay kehanetleri grubu (Verderame, 2002) ve 23-24-29-30 arası tabletler güneş kehanetleri grubu olarak Uruk'tan çıkmıştır (Baysal, 2018).

Katalogun çoğunlukla kırık ve okunmaz olan bölümleri ise okunamamış ve etiketlenememiştir. Diğer kalan bölümler ise Asur'dan çıkan 39-62 arası hava, gezegen ve yıldızlar ile alakalı olan kehanetlerdir (Hunger & Pingree, 1999). 63. Tablet ise Babil kralı Ammişaduqa döneminde kaleme alınan Venüs gezegeninin gözlemlerini içermektedir. 63'ten 70'e kadar olan tabletler ise gezegen ve takımyıldızları ile ilgili kehanetleri içermektedir (Baysal, 2018). Başlıca gezegenler ile ilgili kehanetler aşağıdaki gibidir:

Başlıca ay kehanetleri řu şekildedir (Fincke, 2016):

- Eğer kuzeyde bir tutulma başlar ve güney rüzgârı eserse, Akad kralı ölecek ve ülkesi küçülecek; Bu Akad ve Elam için bir tutulmadır.
- Eğer kuzeyde bir tutulma başlar ve kuzey rüzgârı eserse, Akad'ın vergilendirilebilir arpasında düşüş olacak ve dünyanın kralı ölecek.
- Eğer kuzeyde bir tutulma başlar ve kuzey rüzgârı eserse, Akad'ın vergilendirilebilir arpasında düşüş olacak ve dünyanın kralı ölecek.
- Eğer kuzeyde tutulma başlar ve doğu rüzgârı eserse, Subartu'nun [...] genişleyecek; düşman, Subartu ve Akad ülkelerini sömürecek, dünyanın kralı ölecek.

Başlıca güneş ile ilgili kehanetler řu şekildedir (Fincke, 2014):

- Eğer güneş, Arahsamnu (Kasım) ayının 1. gününde [...] görünürse, gökten yağmurlar ve seller [...] gelecek yıl gökten yağmurlar ve kuyulardan seller [...] .
- Eğer güneş, Arahsamnu ayının 1. gününde siyah bulutlar içinde görünürse; yukarı doğru hareket ettiğinde Adad fazlasıyla gürleyecektir fakat gökten yağmur yağmayacaktır.

Başlıca hava ile ilgili kehanetler řu şekildedir (Gehlken, 2012):

- Eğer Nisannu ayında güney rüzgârı eserse, kralın toprakları çileden çıkacak.
- Eğer güney rüzgârı nisanda eserse, ilk günden otuzuncu güne kadar esecek.

4. SONUÇLAR ve TARTIřMA

Eskiçağ Mezopotamya insanı, yazı öncesi dönemlerde bile doğa ile iç içe yaşamış ve doğada deneyimlediği doğa olaylarına kendince anlamlar yüklemiştir. Bu doğa olaylarının öylece olamayacağını düşündüğü için bunların hepsine hükmeden göksel bir varlığın olması gerektiği kanısına varmıştır. Gökyüzüne baktıklarında uçsuz bucaksız bir yer ve ulaşılamaz bir mekan bilinçlerinde canlanmıştır. Bu yüzden gökyüzü onlarda bir aşkınlığa sebep olmuş ve Hiyerofani yani kutsal, gökyüzünde tezahür etmiştir. Bu kutsal varlığa ulaşmak için ilk başlarda dağları ve tepeleri kullanan Mezopotamya insanı, sonradan inşa ettikleri tapınaklar, bir diğer ismi ile Zigguratların en üst katına çıkarak ibadet ediyorlardı.

Gökyüzündeki yıldızlar, meteorlar, gök kuşakları, fırtınalar, ayın hareketleri, güneşin doğup batması, An/Anu'nun Hiyerofanileri sayılmıştır. Lakin gökteki kutsal varlık olan An/Anu, ulaşılmazdı ve zaman geçtikçe ikinci plana atıldı. Deus Otiosus'e yani tanrının ulaşılmazlığına yenik düşen gökteki kutsal varlık, kendi hiyerofanilerini daha genç ve dinamik tanrılara bırakmak zorunda kalmıştır. Örneğin; güneşi bir güneş tanrısına, fırtınayı bir fırtına tanrısına ve ayı bir ay tanrısına bırakmak gibi. Bu durumdan Mezopotamya gök tanrısı An/Anu'da etkilenmiştir. Özellikle şehirleşmenin de etkisiyle onun hiyerofanilerini oğlu Enlil almıştır. Babilliler döneminde ise An/Anu'nun bütün hiyerofanileri tanrı Marduk'a geçmiştir.

Eskiçağ Mezopotamya insanı, gökyüzünü inceleyerek günümüzde bile kullanılan astronomik ve astrolojik bilgileri miras bırakmışlardır. Gökyüzündeki gezegenleri inceleyen Mezopotamya insanı, bu gök cisimlerinin hareketlerini sanki tanrıların işaretleri gibi görerek bu hareketlerden göksel kehanetler üretmişlerdir. Bu incelemeler sonucunda takvimlerini düzenlemişler, yılın 360 güne tekabül edeceğini varsaymışlar ve tarım işlerinde hasat veya ekim zamanlarını tam tahmin edebilmek için kullanmışlardır. Zamanla bu göksel incelemeleri, etraflarındaki memleketleri de etkileyerek; Anadolu, Mısır, Yunan, Roma ve hatta Hindistan'a bile yayılmıştır.

Teşekkür/Bilgilendirme

Bu makale, "Eskiçağ Mezopotamya İnanışlarında Gök Hiyerofanisi ve Yunan Dünyasına Etkisi" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

Yazarların Katkısı

Bu makale, Harun Duman tarafından yazılmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Yapılan çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

KAYNAKÇA

- Adıbelli, R. (2011). *Mircea Eliade ve Din: Mircea Eliade'nin Din Bilimi Çalışmalarının Metodolojik Açidan Değerlendirilmesi*. İz Yayıncılık, ISBN: 978975355820, 313-127s.
- Annus, A. (2016). The Heavenly Counterparts of Adapa and Enoch in Babylonia and Israel. https://www.researchgate.net/publication/341432342_The_Heavenly_Counterparts_of_Adapa_and_Enoch_in_Babylonia_and_Israel, Accessed 03.07.2021.
- Barton, T. (1994). *Ancient Astrology*. Routledge, ISBN 0203410718, 12s.
- Baysal, A. S. (2018). Mezopotamya Astrolojisinin Doğuşu, Gelişimi ve Kaynakları. *The Journal of Academic Social Science*, 65 (6), 461-475.
- Black, J. & Green, A. (2003). *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü: Tanrılar İfritler Semboller* (çev. Hasgül, N). Aram Yayıncılık ISBN: 9758242806, 31-29s.
- Brown, D. (2006). Astral Divination in the Context of Mesopotamian Divination, Medicine, Religion, Magic, Society and Scholarship. *East Asian Science Technology and Medicine*, 25, 69-126.
- Civil, M., Gelb, I. J., Landsberger, B., Oppenheim, A. L. & Reiner, E. (1968). *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago (AI)*. Oriental Institute of the University of Chicago, ISBN: 0918986079, 166s.
- Cooley, J. L. (2013). *Poetic Astronomy in the Ancient Near East: The Reflexes of Celestial Science in Ancient Mesopotamia, Ugaritic and Israelite Narrative*. Eisenbrauns, ISBN: 9781575062624, 83s.
- Cumont, F. (1912). *Astrology and Religion among the Greeks and Romans*. G. P. Putnam's Sons Press, ISBN: 151974188X, 4s.
- Dalley, S. (1989). *Myths from Mesopotamia Creation, the Flood, Gilgamesh, and Others*. Oxford University Press, ISBN: 0192835890791086, 182-185s.
- Eliade, M. (2002). *Babil Simyası ve Kozmolojisi* (çev. Özcan, M.E). Kabalcı Yayınevi, ISBN: 9786257030311, 40-43s.
- Eliade, M. (2018). *Dinler Tarihine Giriş* (çev. Özcan, L.A). Alfa Yayınları, ISBN: 9786051715544, 58-65-63-66-91-92-91-129-134s.
- Fincke, J. C. (2014). Additions To Already Edited Enūma Anu Enlil (EAE) Tablets, Part 2: The Tablets Concerning the Appearance Of The Sun Published In Pihans 73 Part I. *Kaskal*, 11, 103-139.
- Fincke, J. C. (2016). Additions to Already Edited Enūma Anu Enlil (EAE) Tablets, Part 4: The Lunar Eclipse Omens From Tablets 15-19 Published by Rochberg-Halton in AfO Beih 22. *Kaskal*, 13, 89-119.
- Frayne, D. R. & Johanna, H. S. (2021). *A Handbook of Gods and Goddesses of the Ancient Near East: Three Thousand Deities of Anatolia, Syria, Israel, Sumer, Babylonia and Elam*. Eisenbrauns, ISBN: 9781575068374, 18-19s.
- Gehlken, E. (2012). *Weather Omens of Enūma Anu Enlil: Thunderstorm Wind and Rain Tablets (44-49)*. Brill, ISBN: 9789004225886, 202-204s.
- Gündüz, Ş., Ünal, Y. & Sarıkçıoğlu, E. (1996). *Dinlerde Yükseliş Motifleri*. Vadi Yayınları, ISBN: 9786055830519, 10-23-14s.
- Leick, G. (1991). *A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology*. Routledge Press, ISBN: 020302852X, 4-5-6s.
- Frankford, H. A., Wilson, J. A., Jacobsen, T. & Irwin, W. A. (1946). *The Intellectual Adventure of Ancient Man: An Essay on Speculative Thought in the Ancient Near East*. The University of Chicago Press, ISBN: 9780226260099, 138s.
- Hale, V. (2014). *Mesopotamian Gods Goddesses*. Britannica Educational Publishing, ISBN: 9781622751624, 46s.
- Hunger, H. & Pingree, D. (1999). *Astral Science in Mesopotamia*. Brill, ISBN: 9004101276, 7-13s.
- James, E. O. (1963). *The Worship of the Sky God: A Comparative Study in Semitic and Indo-European Religion*. University of London Press, ISBN: 0485174065, 9780485174069, 12-9-22-23s.
- Jung, C. G. (2006). *Analitik Psikoloji* (çev. Gürol, E). Payel Yayınevi, ISBN: 9753880952, 145s.
- Kaçar, A. (2020). *Eski Mezopotamya'da Büyü ve Büyücülük, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 47s.
- Markham, G. J. (2014). *Melothesia in Mesopotamia: Medicine, Magic and Astrology in the Ancient Near East*. De Gruyter, ISBN: 9781614517757, 27s.
- Mieroop, M. V. D. (2016). *Philosophy Before the Greeks: The Pursuit of Truth in Ancient Babylonia*. Princeton University Press, ISBN: 9780691157184, 92-96-114s.
- Nardo, D. (2007). *Ancient Mesopotamia*. Greenhaven Press, ISBN: 13 9780737734416, 29s.
- Oppenheim, A. L. (1974) *A Babylonian Diviner's Manual*. *Journal of Near Eastern Studies*, 33 (2), 197-220.
- Oppenheim, A. L. (1974). *Man and Nature in Mesopotamian Civilisation* (ed. Charles Coulston Gillispie), *Dictionary of Scientific Biography* (s. 634-666). Charles Scribner's Sons, ISBN: 0684169622, 634s.
- Pettazzoni, R. (2002). *Tanrıya Dair* (çev. Aydın, F). İz Yayıncılık, ISBN: 10 9753555377, 27s.
- Pinches, T. G. (1906). *The Religion of Babylonia and Assyria*. Archibald Constable Company Press, ISBN: 0524009589, 50s.
- Rennie, B. S. (2007). *Mircea Eliade and the Perception of the Sacred in the Profane: Intention, Reduction and Cognitive Theory*. *Temenos*, 43 (1), 73-98.
- Rochberg, F. (2004). *The Heavenly Writings: Divination, Horoscopy and Astronomy in Mesopotamian Culture*. Cambridge University Press, ISBN: 9780521830102, 210-212s.
- Rochberg, F. (2018). *The Catalogues of Enūma Anu Enlil*. (ed. Ulrike Steinert), *Assyrian and Babylonian Scholarly Text Catalogues* (ss. 121-136), De Gruyter, ISBN: 9781501513633, 121s.
- Selz, G. J. (2008). *The Divine Prototypes*. (ed. Nicole Brisch) *Religion and Power: Divine Kingship in the Ancient World and Beyond* (ss. 13-31). The Oriental Institute of the University of Chicago Press, ISBN: 139781-885923554, 13s.
- Sümer, N. (2018). *Mitolojik ve Dinsel Bir Yükseliş Simgesi Olarak Merdiven Motifi*. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 257-269.

- Tosun, M. & Yalvaç, K. (2002). Sümer, Babil. Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı. Türk Tarih Kurumu Basımevi, ISBN: 9789751601940, 87-187s.
- Verderame, L. (2002). Enuma Anu Enlil Tablets 1-13. (ed. John M. Steele & Anette Imhausen), Under One Sky: Astronomy and Mathematics in the Ancient Near East (s.s 447-458). Ugarit Verlag, ISBN: 3934628265, 442s.
- Widengren, G. (1950). The Ascension of the Apostle and the Heavenly Book: King and Savior III. A.B. Lundequistska Bokhandeln Press, 7-8-14s.
- Wilson, E. J. (1994). Holiness and Purity in Mesopotamia. Kevelaer Butzon and Bercker Press, ISBN: 376669895X, 22s.

© Author(s) 2022.

This work is distributed under <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>